

اشاره‌ای به خصلت میان‌دانشی

آمایش سرزمین و جایگاه آن

در جغرافیا

قسمت سوم

دکتر مصطفی مؤمنی
استاد جغرافیای دانشگاه شهید بهشتی

۳ ماده ۱ اولین قانون آمایش سرزمین، مصوب ۸ آوریل ۱۹۶۵ آلمان غربی و نیز آخرین قانون آمایش سرزمین آلمان فدرال مربوط به سال ۱۹۹۳ مقرر می‌دارد که:

«آمایش سرزمین باید در سرزمین جمهوری فدرال آلمان پیش شرط‌های فضایی را برای همکاری در اروپا ایجاد کند و آن را تقویت نماید». بند ۴ همین ماده در اولین و آخرین قانون آمایش سرزمین آلمان تأکید می‌کند که ساماندهی تقسیمات فضایی (واحدهای کوچک جغرافیایی) باید خود را در چارچوب ساماندهی فضای کل تطبیق دهد. ساماندهی فضای کل باید داده‌ها و مقتضیات تقسیمات فضایی خود را در نظر گیرد.

این گونه ملاحظات در کشورهای دیگر بالاخره موجب تصویب «منشور آمایش سرزمین اروپا در بیستم ماه مه ۱۹۸۳»، توسط کنفرانس وزیران آمایش سرزمین کشورهای عضو اروپا در چارچوب شورای اروپا شد و بر آمایش سرزمین کشوری، سطح کامل‌تر اروپایی را افزود. همان‌طور که از متن منشور برمی‌آید، این منشور

میان‌مرزی، محیط‌زیست و به ویژه آمایش سرزمین نیز شورای اروپایی، نظیر همکاری و هماهنگی در مسائل دیگر، ضرورت چاره‌جویی مشترک و یکپارچه را تشخیص دادند. از این رو، چه در قوانین آمایش سرزمین ملی و چه در مجالس، شوراها، کمیسیون‌ها، کمیته‌ها، گروه‌های کار، سمینارها و پژوهش‌های سازمان‌های دولتی و غیردولتی بین‌المللی که پس از جنگ جهانی دوم تشکیل شده‌اند، جوانب مختلف همکاری‌ها در زمینه‌های برنامه‌ریزی‌های فضایی، تأسیسات زیربنایی سکونت‌گزینی و محیط‌زیست اروپا بررسی و مطرح شده است و با تصویب قطعنامه‌ها، توصیه‌ها، مقررات و کنوانسیون‌ها و اجرای آن‌ها، پیشرفت‌های عظیمی در آمایش سرزمین اروپایی پدید آمده است.

در درجه اول، تک‌تک کشورهای اروپایی سرمایه‌داری به ضرورت آمایش سرزمین اروپایی پی بردند. برای مثال، بند

اشاره:

در دو شماره گذشته مجله رشد آموزش جغرافیا، طی دو مقاله، بررسی‌های بنیادین درباره خصلت آمایش سرزمین و چگونگی انجام آن در جمهوری فدرال آلمان توضیح داده شد. در بخش سوم درباره همین موضوع مطالبی را از اروپا و آمایش سرزمین در ایران پیش رو دارید.

روند تحولات سیاسی، نظامی، اجتماعی-اقتصادی و فرهنگی اروپای سرمایه‌داری، به ویژه در نیمه اول قرن بیستم، کشورهای این منطقه را بر آن داشت که پس از مصائب جنگ جهانی دوم از همه جهات از چارچوب تنگ کشوری بیرون آیند و راه‌حل مسائل گوناگون در جریان پیشرفت را در همکاری‌های بین‌کشوری، بین منطقه‌ای، بین‌المللی و بین‌قاره‌ای جست‌وجو کنند. در زمینه حمل و نقل و برنامه‌ریزی‌های محلی و منطقه‌ای و

همکاری در زمینه سیاست آمایش سرزمین را گامی جلوتر می برد و بر آرمان همجواری مطلوب و اراده کشورهای ذینفع بر همکاری و همبستگی اروپایی استوار است.

منشور، با چهار هدف اساسی زیر، قالب مشخصی را برای سیاست آمایش سرزمین در اروپا تعیین می کند:

۱. تقویت توسعه متوازن اجتماعی و اقتصادی مناطق

۲. افزایش کیفیت زندگی شهروندان

۳. بهره برداری آگاهانه و مسؤولانه از منابع طبیعی و حفاظت محیط زیست

۴. کاربری هدفمند فضای (ملی و اروپا)

روی سخن منشور، به پارلمان های

اروپایی و ملی، دولت های کشورها

و ایالات، ادارات دولتی و به

خصوصاً شهروندان

کشورهای اروپایی است و

اعلام می دارد: «تنها وقتی که

شهروندان درباره برنامه ریزی

و طرح ریزی محیط زندگی

خود آگاهی یابند و به حد

کافی در برنامه ریزی ها و

طراحی ها، همان گونه که

منشور آمایش سرزمین

اروپایی خواهان آن است، مشارکت داده

شوند، آن گاه است که نتایج مورد انتظار در

طی برنامه ریزی ها حاصل خواهند شد».

هدف منشور این است که به همکاری اروپایی

و فرامرزی کمک کند. از این رو، منشور از

جمله سنگ بناهای کوشش همه جانبه برای

اتخاذ سیاست آمایش سرزمین اروپایی و

وحدت (یکپارچگی) اروپا محسوب

می شود.

جریانات سال های اخیر روند وحدت

اروپا را در عین کثرت و حفظ ویژگی های

اصیل ملی، تقویت کرده است و دیر یا زود

اروپای متحد، لااقل از جهات اقتصادی و با

غلبه بر مسائل مشترک، تشکیل خواهد شد.

آموختن از عدم تکرار مسائل آن ها و فراگیری

نحوه غلبه بر مشکلات، تا آن جا که در

چارچوب نظام مامی گنجد، ضروری

است. تشکیل شورای عالی فضایی آمایش

سرزمین ملی و تصویب قانون آمایش

سرزمین، لازمه رشد و توسعه جامع سرزمین

ماست. از این روست که برای استفاده از

تجربه های اروپاییان، ترجمه منشور آمایش

سرزمین اروپا، مصوب ۱۹۸۳ را در ادامه

عرضه می داریم:

ج) منشور آمایش سرزمین اروپا

مصوب بیستم ماه ۱۹۸۳ کنفرانس

وزرای آمایش سرزمین اروپا

دیباچه

وزرای اروپایی مسؤول آمایش سرزمین

فعالیت های اقتصادی، حفظ محیط زیست و

بهبود کیفیت زندگی است؛

تغییرات عمیق در ساختارهای اقتصادی

و اجتماعی کشورهای اروپایی و مناسبات این

کشورها با قسمت های دیگر جهان، نیازمند

نگرش انتقادی مجدد به اصولی است که بر

سازماندهی فضایی حکمروایی می کنند، تا

از این طریق بنیادهای اجتماعی، فرهنگی و

محیطی تحت الشعاع هدف های کوتاه مدت

اقتصادی قرار نگیرند؛

اهداف آمایش سرزمین به ملاک های

جدیدتری برای جهت گیری و بهره گیری از

پیشرفت های تکنیکی، در انطباق با نیازهای

اقتصادی و اجتماعی، احتیاج دارد؛

برای همگی شهروندان اروپایی می باید

وضعیتی فراهم شود که در چارچوب

تشکیلات مناسبی بتوانند، در برنامه ریزی و

اجرای تدابیر آمایش سرزمین مشارکت کنند؛

این منشور را می پذیرند و آن را به

شهروندان و مراجع تصمیم گیری و

سیاستگذاران در سطوح محلی،

منطقه ای، ملی و بین المللی

عرضه می نمایند.

محتوای آمایش سرزمین /

برنامه ریزی فضایی

۱. آمایش سرزمین به سیاست های

اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و اکولوژیکی

هر جامعه، چهره ای جغرافیایی می بخشد.

۲. آمایش سرزمین در عین حال رشته ای

علمی، تکنیکی اداری و سیاستی است که به

عنوان یک موضوع میان رشته ای و جامع، با

هدف انجام توسعه متوازن منطقه ای و آمایش

سرزمین، براساس راهبردی کلی پدید آمده

است.

اهمیت آمایش سرزمین برای اروپا

آمایش سرزمین در بهبود ساختار

(سازماندهی) فضایی اروپا سهیم است و به

یافتن راه حل برای مسائلی که از چارچوب

ملی فراتر می روند، یاری می رساند. بدین

(= برنامه ریزی منطقه ای) در ششمین

کنفرانس خود، که زیر نظر شورای اروپا

تشکیل شد، با توجه به این که: ^۶

- آمایش سرزمین (= برنامه ریزی

منطقه ای / فضایی) ابزار مهمی در تحول

جامعه اروپاست و تمرکز و تعمیق همکاری

بین المللی در این زمینه، در تحکیم هویت

قوی تر اروپایی سهم بسزایی بر عهده

می گیرد؛

- همکاری در این زمینه، تجزیه و تحلیل

کلیه مفاهیم توسعه (و برنامه ریزی های)

ملی، منطقه ای و محلی را ایجاب می کند و

هدف از آن به ویژه دستیابی به اصول مشترکی

در کاهش نابرابری های منطقه ای، نگرش

ژرف تری به آمایش سرزمین، پراکندگی

ترتیب، با رعایت مناسبات شمال و جنوب و شرق و غرب، به ایجاد احساس هویت مشترک مساعدت می‌کند.

مشخصات آمایش سرزمین

۱. انسان، رفاه او و همچنین روابط متقابل او با محیط زیست، هسته مرکزی هر گونه اندیشه آمایشی را تشکیل می‌دهد. آمایش سرزمین می‌باید با تضمین کیفیت زندگی فراخور انسان در یک محیط زیست مطلوب، در خدمت شکوفایی شخصیت او باشد.

۲. آمایش سرزمین باید دموکراتیک، جامع، قابل اجرا و آینده‌نگر باشد [با توجه به این معنی از اصلاحات مذکور]:
دموکراتیک: آمایش سرزمین (= برنامه‌ریزی منطقه‌ای / قضایی) باید به شیوه‌هایی اجرا شود که مشارکت اقشار مردم ذینفع و نمایندگان سیاسی آن‌ها را تضمین کند.

جامع: آمایش سرزمین باید هماهنگی بین سیاستگذاری‌های بخش‌های گوناگون را تأمین کند و آن‌ها را در یک دیدگاه کلی، یکپارچه کند.

اجرائی: آمایش سرزمین باید این حقیقت را مدنظر قرار دهد که یک آگاهی منطقه‌ای مبتنی بر ارزش‌ها، فرهنگ و منافع مشترک وجود دارد که از مرزهای اداری و کشوری فراتر می‌رود و نیز باید در عین حال، واقعیت‌های نهادین کشورهای گوناگون را مورد توجه قرار دهد.

آینده‌نگر (دورنگر): آمایش سرزمین باید گرایش‌های توسعه و تصمیمات درازمدت را در زمینه‌های اقتصادی، اکولوژیکی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی، هنگام اجرا رعایت کند.

حوزه عمل آمایش سرزمین

آمایش سرزمین باید وجود تعداد بی‌شمار مراجع تصمیم‌گیری فردی و تشکیلاتی (که سازماندهی فضا را تحت تأثیر قرار

می‌دهند)، نامطمئنی آینده‌نگری‌ها و پیش‌بینی‌ها، فشار بازار، ویژگی‌های نظام‌های اداری، تنوع شرایط زیست محیطی و روابط اجتماعی-اقتصادی را رعایت کند. با این همه، آمایش سرزمین باید در ایجاد هماهنگی تام بین این عوامل سعی کامل مبذول دارد.

هدف‌های اساسی:

آمایش سرزمین به طور همزمان تلاش می‌کند تا:

۱. توسعه متعادل اجتماعی و اقتصادی منطقه را تأمین کند. با در نظر گرفتن روندهای اقتصادی حاکم بر سراسر اروپا، ویژگی‌های منطقه‌ای و اهمیت محورهای توسعه و شبکه‌های ارتباطی، آمایش سرزمین باید: رشد مناطق متراکم و یا مناطقی را که درگیر توسعه بسیار شدیدند، کنترل کند؛ توسعه مناطق عقب‌مانده را تقویت کند؛ تأسیسات زیربنایی را که برای برانگیختن بهبود اقتصاد مناطق در معرض انحطاط، یا مناطق درگیر با مسائل جدی اشتغال، به ویژه مسائل حاصل از جابه‌جایی نیروی انسانی در سطح اروپا، ضروری هستند، نگهداری و سازگار کند. مناطق حاشیه‌ای که دارای نیازهای ویژه و امکانات بالقوه ساختاری برای تجدید تعادل در زمینه اجتماعی اقتصادی هستند، باید به وجه مناسب‌تری با مراکز صنعتی و اقتصادی اروپا ارتباط داشته باشند.

۲. کیفیت زندگی را اعتلا دهد. آمایش سرزمین باعث بهبود و پیشبرد شرایط زندگی روزمره در زمینه مسکن، کار، فرهنگ، شکل‌دهی گذران اوقات فراغت و مناسبات میان گروه‌های انسانی می‌شود، رفاه عمومی را با ایجاد اشتغال و گسترش تأسیسات زیربنایی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به گونه‌ای که پاسخگوی آمال اقشار گوناگون جمعیت باشد، افزایش می‌دهد، و از طریق مکان‌گزینی صحیح، این امکانات را به نحوی مطلوب در دسترس همگان قرار

می‌دهد.

۳. به مدیریت مسؤولانه منابع طبیعی و حفظ محیط‌زیست پردازد. از طریق توسعه راهبردهایی به منظور کاهش هرچه بیش‌تر برخورد میان تقاضای فزاینده به منابع طبیعی و نیاز به نگهداری آن‌ها، آمایش سرزمین مدیریت مسؤولانه منابع طبیعی نظیر زمین و خاک، منابع معدنی، هوا و آب، منابع انرژی، پوشش جانوری و پوشش گیاهی را تقویت می‌کند. همچنین، به حفظ مناطق با چشم‌اندازهای زیبایی طبیعی و حفظ میراث‌های ارزشمند فرهنگی و معماری اهمیت خاص مبذول می‌دارد.

۴. بهره‌بردار عقلایی از فضا را رواج دهد. به منظور نیل به تحقق هدف‌های فوق، آمایش سرزمین، به خصوص با مکان‌گزینی، سازماندهی و توسعه مجتمع‌های بزرگ مسکونی، همچنین با عناصر زیربنایی مهم و تدابیر لازم برای حفظ ازاضی مورد بهره‌برداری کشاورزی و جنگلداری سروکار دارد. تدابیر آمایش سرزمین باید لزوماً با تدابیر متناسب سیاست کاربری از زمین حمایت شود تا امکان اجرای طرح‌هایی در جهت منافع عمومی فراهم آید.

اجرای هدف‌های آمایش سرزمین

۱. دستیابی به اهداف آمایش سرزمین در درجه اول یک مسأله سیاسی است.
۲. بسیاری از سازمان‌های خصوصی و عمومی با کش‌های خود، در توسعه و یا تغییر داده‌های فضایی سهم هستند. آمایش سرزمین نمایانگر کوشش در یکپارچگی میان‌رشته‌ای و هماهنگی و همچنین همکاری بین ارگان‌های ذیصلاح است.
۳. آمایش سرزمین هم خود را به هماهنگی بین بخش‌های گوناگون معطوف می‌دارد. مهم‌ترین تلاش‌هایی که باید هماهنگ شوند عبارتند از تلاش‌هایی که باید در زمینه توزیع جمعیت، فعالیت‌های اقتصادی، مناطق مسکونی، تأسیسات عمومی و منابع انرژی انجام شوند، و

همچنین: سازمان‌دهی حمل و نقل، آب‌رسانی، دفع فاضلاب و زباله، جلوگیری از آلودگی صوتی، حفظ محیط‌زیست و حراست از منابع طبیعی و آثار تاریخی و فرهنگی.

۴. آمایش سرزمین هماهنگی و همکاری میان سطوح گوناگون تصمیم‌گیری و تعدیل منابع مالی را تسهیل می‌کنند. ادارات گوناگون دست‌اندرکار مسائل آمایش سرزمین باید اختیارات و منابع مالی لازم را در اختیار داشته باشند تا بتوانند، به اتخاذ تصمیمات و انجام آن‌ها مبادرت کنند. این ادارات باید هنگام کار خود، همواره همه تدابیر مدنظر و مطرح در سطوح بالاتر و پایین‌تر را در برنامه‌ها و فعالیت‌های خود منظور کنند و متقابلاً به یکدیگر به طور منظم گزارش دهند تا بتوانند، هماهنگی مطلوبی در سطح محلی، منطقه‌ای، ملی، اروپایی و بین‌المللی، در زمینه همکاری‌های فرامرزی به وجود آورند [با توجه به این معنسی از اصطلاحات مذکور]:

در سطح محلی: هماهنگی برنامه‌های عمرانی محلی با توجه به رعایت منابع بنیادی برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای و ملی باید مورد توجه قرار گیرد.

در سطح منطقه‌ای: که بهترین سطح برای اجرای سیاست آمایش سرزمین منطقه‌ای است، به معنی هماهنگی بین خود ادارات منطقه‌ای، بین آن‌ها و ادارات محلی و ملی و همچنین بین کشورهای همسایه است و اهمیت زیادی دارد.

در سطح ملی: باید میان سیاست‌های گوناگون آمایش سرزمین، کمک‌های دولتی به برخی از مناطق، و همسازي بین هدف‌های ملی و منطقه‌ای هماهنگی ایجاد شود.

در سطح اروپا: باید میان سیاست‌های آمایش سرزمین تک‌تک کشورهای اروپایی به منظور دستیابی به هدف‌های پراهمیت و ایجاد توسعه متعادل در سطح اروپا هماهنگی به وجود آید.

۵. مشارکت عموم. هر سیاست آمایش سرزمین، در هر سطحی، باید مبتنی بر مشارکت فعال شهروندان باشد. ضروری است که همه شهروندان در جریان کلیه مراحل برنامه‌ریزی و در چارچوب تشکیلات و روال موجود به طور روشن و جامع قرار داده شوند.

تقویت همکاری در سطح اروپا

۱. کنفرانس وزرای اروپایی مسئول آمایش سرزمین، بهترین ابزار سیاسی برای همکاری و ابتکار در سطح اروپاست: کنفرانس مناسبات خود را با ارگان‌های شورای اروپا، جامعه مشترک اروپا و سازمان‌های بین‌کشوری نزدیک خواهد کرد. علاوه بر این، کنفرانس گزارش‌هایی را درباره وضعیت پیشرفت همکاری‌های اروپایی در زمینه آمایش سرزمین در فواصل زمانی منظم به مجمع پارلمانی و کنفرانس دائمی محلی و منطقه‌ای اروپا تقدیم خواهد کرد.

۲. در کنار سازمان‌دهی و تقویت همکاری سیاسی بین تک‌تک کشورها، کنفرانس همکاری (فی مابین) در زمینه‌های اساسی فنی آمایش سرزمین، نظیر: برنامه‌ریزی آینده‌نگر بلندمدت، آمارهای منطقه‌ای، کار توگرافی و اصطلاحات را تقویت خواهد کرد. به این منظور لازم است، کنفرانس ابزارهای علمی، اداری، فنی و مالی متناسب را که برای تعقیب این هدف‌ها و به خصوص تدوین هرچه سریع‌تر طرح آمایش سرزمین در سطح اروپا ضرورت دارد، به دست آورد.

۲. وزرا از کلیه مؤسسات، ادارات و سازمان‌هایی که با آمایش سرزمین سروکار دارند تقاضا دارند در طرح‌های اجرایی خود محتوای منشور را مورد توجه قرار دهند.

۳. در صورتی که سازگار کردن محتوای منشور آمایش با نیازهای جامعه اروپا تغییر آن را ایجاب کند، می‌توان در آن تجدیدنظر کرد.

۴. وزرا خود را متعهد می‌دانند، به دولت‌های متبوع خود توجه به اصول و هدف‌های مندرج در منشور را توصیه کنند و با توجه به پیشبرد برنامه‌ریزی واقعی اروپایی، همکاری‌های بین‌المللی را گسترش دهند.

پیوست

هدف‌های خاص

اصول مندرج در منشور حاضر، قبلاً در چارچوب فعالیت «کنفرانس وزرای آمایش سرزمین اروپا» درباره فضاهای روستایی، شهری، مرزی، کوهستانی، سواحل و همچنین جزایر، به این ترتیب تکوین یافته است:

۱. فضاهای روستایی با کارکرد اصلی کشاورزی، باید نقشی بنیادی بر عهده داشته باشند. ضرورت تام دارد که در مناطق روستایی شرایط زندگی قابل قبولی با توجه به کلیه جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و اکولوژیکی، به علاوه تجهیزات و تأسیسات زیربنایی ایجاد شود. در این رابطه باید به تفاوت‌های موجود بین فضاهای روستایی عقب‌مانده و فضاهای روستایی حاشیه و آن‌هایی که در مجاورت فضاها یا منظومه‌های شهری مترکم بزرگ قرار دارند، توجه کرد.

در چنین مناطقی باید در رابطه با رشد شهرها، ساختارهای اجتماعی اقتصادی و امور حمل و نقل در همه زمینه‌ها، کارکردهای خاص و به خصوص نگهداری و تنظیم داده‌ها، چشم‌اندازهای طبیعی منظور نظر قرار گیرند.

۲. فضاهای شهری سهم به‌سزایی در توسعه اقتصادی اروپا دارند. مسأله اصلی این فضاها به طور کلی، نحوه هدایت رشد آن‌هاست.

ساختار متوازن شهری، انجام سیستماتیک برنامه‌های کاربری زمین و کاربرد اصول به منظور توسعه فعالیت‌های اقتصادی به سود شرایط زندگی شهرنشینان

را ایجاد می کند. اصلاح شرایط زندگی، گسترش شبکه حمل و نقل عمومی راه نزدیک، و همچنین، تدابیری برای کاهش جابه جایی های شدید جمعیتی از مرکز شهر به حاشیه و حومه شهر، باید مورد توجه جدی قرار گیرند.

تدابیر لازم برای نگهداری و مرمت میراث های معماری، حراست از آثار و نقاط مهم تاریخی باید جزو جدایی ناپذیر سیاست برنامه ریزی جامع شهرسازی و آمایش سرزمین باشد.

۳. در فضاهای مرزی بیش تر از تمامی مناطق دیگر، اجرای سیاست هماهنگی بین کشورها ضرورت دارد. هدف چنین سیاستی نباید این باشد که مرزها را باز کنند، مشورت ها و همکاری های بین مرزی و فر مرزی را برقرار نمایند و به استفاده مشترک از تأسیسات زیربنایی نائل گردند.

کشورهایی باید تعاس های مستقیم بین مناطق و نقاط ذریع را بر اساس پیمان کلی اروپایی در زمینه همکاری بین مرزی فی مابین (مناطق و جامعه های محلی و) ادارات کشورها، امکان پذیر سازند تا بدین ترتیب، به طور فزاینده ای تعاس های تنگاتنگ بین گروه های جمعیتی ذریع تقویت شود.

در فضاهای مرزی، تنها در صورتی می توان به اجرای طرح هایی با عواقب منفی بر محیط زیست کشورهای مجاور پرداخت که این کشورها با مشورت قبلی موافقت خود را صریحاً با انجام آن اعلام کنند.

۴. مناطق کوهستانی، به خاطر اهمیتی که از نظر کارکردهای اکولوژیکی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کشاورزی دارند، و همچنین ارزششان به عنوان گنجینه و اندوختگاه منابع طبیعی، و محدودیت ها و فشارهای کثیری که در این زمینه متحمل می شوند، باید در سیاست آمایش سرزمین مورد توجه قرار گیرند و برای محافظت و توسعه مناطق کوهستانی مقام و مرتبه مخصوص منظور شود.

۵. فضاهای با ساختار ناتوان اقتصادی

که شرایط زیستی و کار در آن ها، بنا به دلایل تاریخی، عقب مانده است یا به دنبال تغییرات ساختاری در معرض عقب ماندگی قرار دارد، با توجه به وجود نابرابری در شرایط زیستی و کساری در درون کشورهای گوناگون، نیازمند کمک های خاص هستند.

۶. فضاهای روه انحطاط اقتصادی که فعالیت اقتصادی آن ها به دنبال تغییر ساختار صنعتی، نارسایی تأسیسات زیربنایی و فرسودگی تجهیزات صنعتی که غالباً تک ساختاری است، به کندی و پستی گراییده است، نیازمند سیاست گذاری ها و اتخاذ تدابیر تقویتی خاصی هستند. این وضعیت به واسطه رقابت جهانی حاصل از تقسیم کار جدید بین المللی شدت یافته است.

۷. فضاهای ساحلی و جزایر: توسعه توریسم انبوه و امور حمل و نقل در اروپا، همچنین صنعتی شدن مناطق ساحلی، جزایر و دریاها، اتخاذ تدابیر سیاستی خاص برای این مناطق را ایجاد می کند تا با رعایت ویژگی های مناطق و نیاز به نگهداری محیط زیست، نسبت به تأمین توسعه متوازن و شهرگرایی هماهنگ آن ها مبادرت شود. همچنین، باید نقش خاص و کارکردهای مناطق ساحلی، با توجه به رابطه خشکی - دریا و نیز امکانات ارتباطات حمل و نقل دریایی در نظر گرفته شود.

آمایش سرزمین در ایران

«مجموع سیاست های مصوب شورای بازسازی کشور» که در تاریخ ۲۸ اسفند ۱۳۶۷ به محضر رهبر کبیر انقلاب اسلامی، حضرت امام خمینی (ره) تقدیم گردید و حسب موافقت معظم له، مصوبات مزبور برای برنامه ریزی و اجرا توسط رئیس جمهوری محترم وقت (رهبر کنونی انقلاب) به دولت ابلاغ شد، حاوی بسیاری از سیاست ها و اولویت هایی است که در قانون آمایش سرزمین آتی هم جایگاه ویژه ای خواهند داشت. برخی از آن ها، در

بند الف سیاست ها (سیاست ها و اولویت های بازسازی مناطق جنگ زده) آمده اند که جنبه دفاع نظامی و غیر نظامی دارند؛ از جمله:

۷- تأمین مصالح مورد نیاز برای مناطق جنگی با هماهنگی بخش های مختلف

۸- پیش بینی تدابیر ایمنی برای نقاط جمعیتی، مخصوصاً در مورد شهرها و بخش های مرزی در مقابل هر نوع حمله احتمالی

۹- ایمن سازی و رعایت اصول مربوط به پدافند غیرعامل در بازسازی صنایع و نقاط استراتژیک و تأسیسات مهم^{۱۴}

بند سی ام نامه ای که در آن، آیت الله خامنه ای، رهبر انقلاب اسلامی، سیاست های کلی برنامه پنج ساله سوم را به رئیس جمهور، مجلس شورای اسلامی و مجمع تشخیص مصلحت ابلاغ فرموده اند، «آمایش سرزمینی را به عنوان چارچوب بلندمدت در برنامه ریزی ها، مبتنی بر اصول زیر» دانسته است:

- ملاحظات امنیتی و دفاعی
- کارایی و بازدهی اقتصادی
- وحدت و یکپارچگی سرزمین
- گسترش عدالت اجتماعی و تعادل های منطقه ای
- حفاظت محیط زیست و احیای منابع طبیعی

- حفظ هویت اسلامی، ایرانی و حراست از میراث فرهنگی

- تسهیل و تنظیم روابط درونی و بیرونی اقتصاد کشور

- توجه به توسعه متکی بر منابع داخلی و رفع محرومیت ها، خصوصاً در مناطق روستایی کشور^{۱۵}.

بدین ترتیب مسأله ملاحظات امنیتی و دفاعی در صدر اصول سیاست های برنامه ریزی آمایش سرزمین است. زیرا اگر بناست، آرمان های انقلاب اسلامی و محتوای فرهنگ معنوی آن موفق باشد، نه تنها باید اصول مندرج در نامه مقام رهبری

اجرا شود، بلکه باید شهرها، روستاها، بندر و تأسیسات بندری، فرودگاه‌ها، پالایشگاه‌ها و تأسیسات صنعتی و مجتمع‌های پتروشیمی، نیروگاه‌ها، خطوط و ایستگاه‌های راه‌آهن، سدها و تأسیسات آبرسانی، اماکن باستانی و مکان‌های پرارزش فرهنگی و مذهبی و غیره که فرهنگ مادی کشور محسوب می‌شوند، حفظ شوند و استمرار یابند. مصلحت و حکمت در این است که از راه حق برویم؛ یعنی از راهی برویم که به این هدف منتهی شود و اسباب و شرایطی را که خاص رسیدن به این هدف است، فراهم کنیم. این اقدام جز در سایه مراعات ملاحظات امنیتی-دفاعی در انتخاب محل و مکان‌گزینی‌ها امکان‌پذیر نیست.

در تدوین قانون آمایش سرزمین ملی، همکاری‌هایی در طرح و تنظیم آمایش استان‌ها، به ویژه استان‌های مرزی با شورای عالی امنیت ملی انجام گرفته است که کفایت نمی‌کند. موارد زیر، ضرورت تدوین این قانون را توجیه می‌کنند:

۱. مسأله دفاع از کشور پهناور ایران به عنوان یک وجود زنده بیدار با توجه به وجود همسایگان گوناگون، مرزهای خشکی و دریایی طولانی و متنوع، حضور نیروهای خارجی در منطقه و تنوعات منطقه‌ای در کشور؛

۲. تراکم زیاد جمعیت کشور در تهران و چند شهر بزرگ، و استقرار بیش از ۷۰ درصد صنایع کشور در استان تهران، اصفهان و آذربایجان؛

۳. ضرورت حمایت از مردم هنگام خطر تهدیدات نظامی؛

۴. وجود تأسیسات عظیم دفاعی کشور و نقش ارزشمند اقتصادی فعالیت‌ها و صنایع نظامی در بهبود وضعیت مناطق توسعه نیافته، مثلاً مناطق مرزی؛

۵. مشارکت نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در کارهای امدادی و آموزشی، و تولید و جهاد سازندگی در زمان صلح. به طور کلی، لزوم حفظ دستاوردهای

مادی انقلاب ضروری می‌سازد تا با مشارکت مسئولان کارشناسان برجسته و متعهد از جمله کارشناسان سرنوشت‌ساز امنیتی-دفاعی و در فضا سازی‌های مهم کشور انجام گیرد.

برای تدوین و اجرای درست هدف‌های آمایش سرزمین ضروری است، ارگان‌های فوق وزارتخانه‌ای زیر تأسیس شوند:

۱. «شورای نگهبان سرزمین ایران» که اعضای آن متشکل از نمایندگان بخش دولتی، خصوصی، تعاونی و نیز نماینده نیروهای مسلح خواهد بود.

۲. «آکادمی کشورپژوهی و آمایش سرزمین ایران». این آکادمی متشکل از نخبگان برنامه‌ریزی فضایی (= آمایش سرزمین) سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، کارشناسان ذیصلاح وزارتخانه‌ها، بخش اقتصاد خصوصی و تعاونی و نیز کارشناسان برجسته آمایش سرزمین و دفاع وزارت دفاع و پشتیبانی (ارتش و سپاه) و... خواهد بود.

همکاری و همبستگی شورای نگهبان سرزمین و آکادمی کشورپژوهی و آمایش سرزمین امری ناگزیر است؛ به طوری که می‌توان شورای نگهبان سرزمین را به نوعی هیأت امنای آکادمی کشورپژوهی و آمایش سرزمین در نظر گرفت. آکادمی کشورپژوهی و آمایش سرزمین، در ارتباط با مقام‌های ذیصلاح حکومت، دستگاه‌های اجرایی، و نیز با واحدهای پژوهشی و آموزشی دانشگاه‌ها، از جمله گروه‌ها، مراکز و مؤسسات جغرافیایی، و با استفاده از تجربه‌های داخلی و خارجی، مبانی علمی و اطلاعاتی لازم را برای چاره‌جویی دولت جمهوری اسلامی ایران در زمینه تدوین طرح‌های جامع و متناسب آمایش سرزمین و توسعه شهری، و اقدامات فنی دارای تأثیر مکانی و فضا طلب وزارتخانه‌ها، از جمله هماهنگی کلیه طرح‌ها با مقتضیات دفاع و امنیت کشور، فراهم خواهد آورد و در

این قبیل موارد، مشاور دولت خواهد بود؛ با توجه به این که فضا عرصه خودنمایی و تجلیگاه مادی فعالیت‌ها و اقدامات عمرانی است.

این سازمان، تحولات فضایی-مکانی را به طور مستمر مشاهده و تجزیه و تحلیل می‌کند و گزارش‌های علمی لازم را در این باره تهیه می‌کند. در واقع نگهبان نظم فضایی کشور است و مسؤولیت علمی تهیه مبانی و اصول راهبردی و خط‌مشی‌ها، برنامه‌ها، طرح‌ها و سیاست‌های فضا آفرین و تأثیرگذار بلندمدت و میان‌مدت را در فضای سرزمین به عهده دارد و یا محور و کانون چنین پژوهش‌هایی است که برای انجام به سایر مؤسسات مشابه واگذار می‌نماید. پژوهشگران نخبه این مرکز علمی، فضای طبیعی و حیاتی کشور را به طور فراگیر و به تدریج زیر نظر می‌گیرند و تغییر و تحولات را بازمی‌سنجی، ارزیابی و بررسی می‌کنند. به این ترتیب، دستاوردهای علمی و تکنیکی لازم را برای سازماندهی فضای کشور در جهت ایجاد هماهنگی میان تصمیمات، اقدامات و فعالیت‌های سازمان‌های دولتی استان‌ها و مرکز ارائه می‌دهند تا به کار بسته شوند و از بروز نابسامانی در سطوح گوناگون کشور و در چارچوب نظام سیاسی، اجتماعی و اقتصادی کشور جلوگیری به عمل آید.

آکادمی کشورپژوهی و آمایش سرزمین این اقدامات را با انتشار کتاب، گزارش، جزوه، نقشه و نمودار، و برگزاری سمینار در زمینه مسائل کنونی و آتی کشور و نیز مشاوره‌های ضروری انجام خواهد داد. تشکیلات و دفاتر مورد نیاز آکادمی را قانون معین می‌کند.

زیرنویس

1. Raumordnungsgesetz vom 8. April 1965.
2. Raumordnungsgesetz vom 28. April 1993.
3. Europäische Raumordnungscharta vom 20. Mai 1983.

۴. متن آلمانی منشور آمایش سرزمین اروپا از روی اصل متن فرانسوی ترجمه شده است که به طور مشترک توسط کارشناسان دارای صلاحیت آلمان غربی، اتریش و سوئیس انجام گرفته است. ترجمه فارسی از روی متن آلمانی صورت گرفته و با متن فرانسوی و انگلیسی مقابله گردیده و در مواردی از متون فرانسوی و انگلیسی نیز برای رسانی بیش تر آن اندکی استفاده شده است. متون آلمانی، انگلیسی، فرانسوی و هلندی منشور فرانسوی زیر انتشار یافته است:

Europäische Raumordnungscharta
Schriftenreihe Landes- und
Stadtentwicklungsforschung des Landes
Nordrhein-Westfalen.
Sonderveröffentlichungen, Bd. O. O28.
Dortmund 1984.

5. Raumordnung (Regional planning).
6. Europarat (Council of Europe).

شورای اروپا از عضویت هفده کشور سرمایه دار اروپایی و نیز ترکیه، به انضمام لیختن اشتاین و مالت و قبرس، جمعاً ۲۱ کشور، تشکیل می شود.

۷. در متن آلمانی، عبارت «با توجه به این که»، «یقین دارند که» ترجمه شده است.

۸. از سوی رئیس جمهور و پس از تصویب امام امت، برنامه کامل بازسازی کشور به دولت ابلاغ شد. روزنامه کیهان، چهارشنبه ۲۰ اردیبهشت ماه ۱۳۶۸، شماره ۱۳۶۰۹، ص ۱۶.

۹. از سوی مقام رهبری، کلیات برنامه سوم توسعه برای اجرا ابلاغ شد: روزنامه صبح امروز، سال دوم، شماره ۱۲۰، یکشنبه ۲ خرداد ۱۳۷۸، ص ۱.

منابع

۱. از سوی مقام رهبری کلیات برنامه سوم توسعه برای اجرا ابلاغ شد: روزنامه صبح امروز، سال دوم، شماره ۱۲۰، یکشنبه ۲ خرداد ۱۳۷۸، ص ۱.

۲. از سوی رئیس جمهور و پس از تصویب امام امت برنامه کامل بازسازی کشور به دولت ابلاغ شد: روزنامه کیهان، چهارشنبه ۲۰ اردیبهشت ماه ۱۳۶۸، شماره ۱۳۶۰۹، ص ۱۶.

۳. آمایش سرزمین، نوشته حاج یوسفی: سنبله (مجله) ماهنامه علمی، فنی، کشاورزی و زیست محیطی، شماره ۵۴، آبان ۱۳۷۲، ص ۱۳-۶.

۴. خاتمی، سیدمحمد. از دنیای «شهر» تا شهر «دنیای»، سبزی در اندیشه سیاسی غرب. نشر نی. چاپ دوم. ۱۳۷۶. ص ۲۲۲.

۵. ژولین، کلود. آمریکا در تاریخ (رویا و تاریخ). ترجمه مرتضی کلاتریان. انتشارات آگاه. تهران. بختی پیرامون آمایش سرزمین: مفاهیم، ضرورت ها و سابقه سازمان برنامه و بودجه، معاونت امور اقتصادی و فرهنگی، دفتر آمایش و برنامه ریزی منطقه ای. مهرماه ۱۳۷۶.

۶. سخنرانی ها و اسناد مهم در تاریخ آمریکا، تهران، بی تا.

این جزوه باید به سال ۱۹۶۵ هنگام دوره سفر کبیری ارمین مایر در ایران از طرف آمریکا انتشار یافته باشد.

۷. شرف، شرف الدین خراسانی. از بیروت تا هگل: طرحی از برجسته ترین چهره های فلسفی دوران های جدید. انتشارات دانشگاه ملی ایران. شماره ۶۹. ۱۳۵۲. ص ۱۱۱-۱۱۲.

۸. طباطبایی، سیدمحمدحسین. تفسیرالمیزان. ترجمه سیدمحمدباقر موسوی همدانی. جلد ۷. کانون انتشارات محمدی. ۱۳۶۳. ص ۳۱۹.

۹. صالح، علی پاشا. پیوندهای فرهنگی ایران و آمریکا، ... نقل در: کلود ژولین. آمریکا در تاریخ (رویا و تاریخ). ترجمه مرتضی کلاتریان. ۱۳۵۷.

۱۰. عامری، محمد. تاریخ کشورهای متحده آمریکا. تهران. ۱۳۳۰.

۱۱. فاستر، مایکل پ. خداوندان اندیشه سیاسی. ترجمه جواد شیخ الاسلامی. انتشارات امیرکبیر. ۱۳۷۰. ج ۲. قسمت اول. ص ۴۴ و ۴۶. نقل در: سیدمحمد خاتمی. ۱۳۷۶. ص ۲۴۳-۲۴۲.

۱۲. فولادی، محمدحسن. آمایش سرزمین و جغرافیا. رشد آموزش جغرافیا، نشریه گروه جغرافیا، دفتر تحقیقات و برنامه ریزی و تألیف کتب درسی سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش. شماره ۳. پاییز ۱۳۶۴. ص ۲۷-۲۴.

۱۳. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.

۱۴. قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۶۸-۱۳۷۲)

۱۵. قانون برنامه دوم اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۴-۱۳۷۸)

۱۶. موروا، آندره. تاریخ آمریکا از پیدایش تا جنگ جهانی دوم. ترجمه نجفقلی معزنی «حسام الدوله».

شرکت نسبی حاج محمدحسین اقبال و شرکاء. ۱۳۳۰.

۱۷. نامه ای درباره مقاله از جلد ۳۵ مجموعه کتبات های بزرگ جهان غرب، ص ۱۲ نقل در: سیدمحمد خاتمی. ۱۳۷۶.

۱۸. ویتی، فرانسیس و گلیک ناتان و دیگران: تاریخ مختصر آمریکا. بی تا (باید دهه ۱۹۶۰ چاپ شده باشد).

19. Bielenberg, W; W. Erbguth; & W. Socfker, 1979: Raumordnungs- und Landesplanungsrecht des Bundes und der Lander, Bd. 1, (RL. 1, 3 Lfg. II, IX 1970, 1980, Raumordnungsgesetz des Bundes B 105, S. 1-7).

20. Cholewa/ Dyong/von der Heide: Raumordnung in Bund und Ländern, Kommentar zum Raumordnungsgesetz des Bundes und Vorschriftenammlung aus Bund und Ländern, Bd. 1: Kommentar, Anhang IX zu §2, §2 Abs. 1- Grundsatz Nr. 92. Auflage, 9. Liferung (Stand Dezember 1983, Kohlhammer Kommentare)

21. Europäische Raumordnungscharta: Schriftenreihe Landes- und Stadtentwicklungsforschung des Landes Nordrhein-Westfalen, Sonderveröffentlichungen, Bd. O. 028, Dortmund 1984.

22. Hartwig Spitzer 1995: Einführung in die räumliche Planung, UTB für Wissenschaft: Grosse Reihe, Stuttgart (Hohenheim), Eugen Ulmer GmbH & Co.

23. Raunordnungsgesetz (ROG): In der Fassung der Bekanntmachung vom 28. April 1993, (BGBl. IS. 630), geändert durch Art. 6 Abs. 33 Eisenbahnneuordnungsg - ENeuOG - v. 27. 12. 1993 (BGBl. IS. 2378) und Art. 2 MagnetschwebbahnplanungsG v. 23. 11. 1994 (BGBl. IS. 3486) BGBl. III 2300-1.